

Philosophy of Language
Философия на езика

ПЕРФОРМАТИВИ И МЕТАКОНСТАТИВИ

Атанас Анов

Медицински университет – Плевен

Резюме. Изследването на речевите актове е интересен подход при изследването на езика. Публикацията възприема разбирането на Джон Л. Остин за речевите актове и цели да представи както идеята му за перформативи, така и да въведе едно ново понятие – „метаконстатив“. За осъществяване на поставената цел първо ще бъде скициран контекстът на аналитичната философия, чрез който ще може да се експлицира философията на всекидневния език, речевите актове и по-конкретно перформативите. Във втората част на изследването ще бъдат представени метаконстативите. Последните са казвания, чрез които показваме как трябва да са нещата в света. Във втората част ще бъде обърнато внимание на императивните изречения, чрез които изграждаме метаконстативи. Също така ще се направи връзка между метаконстативите и перформативите. Изследването завършва с посочване на разликите между метаконстативите и императивите.

Keywords: philosophy of ordinary language; speech acts; performatives; metaconstatives; imperatives

1. Въведение

Речевите актове променят в голяма степен философията на езика и аналитичната традиция. Основната разлика между аналитичните философи от началото на XX в. (Фреге, Русел, ранния Витгенщайн) с тези от средата и края на XX в. (Остин, Сърл, Грайс) е в това как се проблематизира езикът. Докато първите се фокусират върху формалните езици и се стремят да приложат логическия анализ на езика към традиционните проблеми във философията, то вторите се фокусират върху всекидневния език и това какво всъщност *правим* със своите изказвания. Философите от втората половина на XX в. успешно показват, че ние можем да правим и други неща с езика освен да описваме света или определени факти, случили се в него. Например чрез отправяне на молби, предупреждения, покани, обещания, извинения и други ние извършваме действия. Това лесно може да ни наведе на мисълта, че една теория на речевите актове се корени в късната философия на Витгенщайн¹⁾. Независимо дали подкрепяме една такава хипотезата, или не, то речевите актове стават изключително популярен проблем и прескачат границите на философията на

езика. Границите между философски дисциплини, като философия на езика, философия на съзнанието, философия на действието, етиката и други, не са толкова строги. Речевите актове се превръщат в проблем на нефилософски дисциплини, като лингвистика, психология, теория на правото, теория на литературата, изкуствен интелект и други²⁾.

2. Програмата на Джон Л. Остин, философия на всекидневния език и перформативи

Философията на всекидневния език е интересен феномен в рамките на аналитичната традиция. Тя не се появява на философската сцена като обединена теория, нито като програма³⁾. Тя се появява като методология, чиято цел е изследване на всекидневната употреба на изразите в един език. Философското проблематизиране на всекидневния език е трудна задача, тъй като невинаги можем да посочим коя точно е всекидневната употреба на един израз от всичките му възможни употреби. Това е слабост и основната критика към философията на всекидневния език при решаването на философски проблеми, а именно невъзможността за точното дефиниране на проблемите и понятията, пречи за тяхното решаване. Въпреки това философите, работещи в рамките на философията на всекидневния език, успяват да изградят позиции, с които да покажат, че анализът на всекидневния език е в полза за аналитичната философия.

Въпреки че на пръв поглед философията на всекидневния език драстично се различава от аналитичната философия, то в основни моменти те много си приличат. Първата основна причина за това е, че и двете страни (аналитичната философия и философията на всекидневния език) поставят езика като централен проблем. Това показва, че и двете страни са възприели *лингвистичния обрат* (Kanev, 2005) във философията, появил се в началото на XX в. в Европа. И двете страни са обединени около позицията, че повечето философски проблеми в своята същност са лингвистични проблеми. Втората причина е, че и двете страни са на позиция, че повечето философски проблеми са се появили благодарение на злоупотреби с езика. Философи като Рудолф Карнап (Carnap, 2008) са решили проблема с метафизическите пропозиции, наричайки ги *псевдопропозиции*, които нямат смисъл. Философите на всекидневния език не са толкова крайни и са на позицията, че метафизичните изрази имат скрита всекидневна употреба и не трябва да бъдат изключвани, докато нямаме ясни критерии за тяхната употреба.

Първият философ, който излиза с проект, който полага основата за философстването за всекидневния език, е Джон Л. Остин (1911 – 1960). Чрез анализ на речевите актове, и по-конкретно перформативите, се разкриват много от скритите всекидневни употреби на езика.

Джон Л. Остин е един от малкото философи, които променят начина за правене на философия, но не чрез никакъв радикален обрат, а чрез научна скром-

ност. Последната се отдава на факта, че Дж. Л. Остин публикува малко, а като цяло, традицията в Оксфорд по негово време е ориентирана към по-малко публикуване приживе (Searl, 2001). С книгата си *Как с думи се вършат неща* той поставя началото на изграждането на теорията на речевите актове, без да има за цел той самият да изгражда такава. Нещо повече, неговата програма е незавършена. Това не е задължително нещо лошо за философията, като цяло. Незавършеният проект позволява много по-лесно идеята на Остин да бъде прилагана към други дискурси, като например правото, етиката и други.

Джон Л. Остин се противопоставя на аналитичната традиция до момента с 1) дескриптивната илюзия (т.е. не всички твърдения са дескриптивни и не всички изречения имат стойност по истинност) и 2) разбирането си за „твърдение“. Към това противопоставяне трябва да се добави и оспорването на някои от идеите на Виенския кръг: верификацията и псевдопропозициите. За Остин позицията, че съобщителните изречения са твърдения, е неправилна. За него „изречението по-скоро *се използва при изграждането на твърдение*, а самото твърдение е „логическа конструкция“ от изграждането на твърдения“ (Austin, 1962). С това разбиране Остин се доближава повече до граматичите, отколкото до философите. Изреченията, с които описваме света и имат стойност по истинност, Остин ще нарече *констативи*, като употребата на този термин в цялостната идея на философа не е строга.

Освен констативите (констативните изречения) ние употребяваме и перформативи (перформативни изречения). Перформативните изречения се характеризират с това, че:

- a) те не описват неща от света;
- b) не съобщават за нещо от/в света;
- c) нямат стойност по истинност;
- d) произнасянето им при определени условия е извършване на действие (Austin, 1962).

Макар да не отделя специално внимание на този проблем, Остин все пак отбелязва имплицитно, че са възможни такива изказвания, които да се отчасти констативни, отчасти перформативни. Това наблюдение той отдава на философа и юрист Харт. Става въпрос за различните положения, записани в законите. Към тях ще се върна във втората част на това изследване. Засега само ще спомена наблюдението на Харт и Остин, а именно юристите боравят с различни изречения, в които едната част показва какво действие трябва да бъде извършено, а другата посочва при какви условия и от кого трябва да се извърши определено действие. Същото нещо важи и за различните положения, заложи в професионалните кодекси за поведение и декларации. Например *„Ако законовият представител на некомпетентен пациент или упълномощено от пациента лице забранят лечение, което според мнението на лекаря е в най-добър интерес на пациента, лекарят трябва да оспори това решение*

пред съответната правна или друга институция. В случай на спешност лекарят трябва да действа в най-добър интерес на пациента“ (Aleksandrova-Yankulovska, 2016).

При употребата на определен перформатив думите заемат важна роля в този процес. Значението на думите се подразбира. В рамките на философията на всекидневния език значението на думите не е разбирано толкова строго, както при идеалните/формалните езици. Въпреки това чрез тях ние можем да се обвържем с различни норми и конвенции, чиито правила сме задължени да спазваме. Например, когато казвам, че „Приемам“ [жена X за моя законна съпруга], аз се отдавам на брака с конкретно тази жена, а не с някоя друга. Думите обаче не са единственото нещо, което е необходимо за перформативните изречения. От значение са и конвенциите, които ръководят определено действие и посочват какви трябва да са ролите на различните участници в определено действие. Така че, ако допуснем, че перформативите имат стойност по истинност, то за да можем да определим дали определен перформатив е истинен, или не, трябва да се опрем на някоя конвенционална теория за истинност, но се опасявам, че дори и да има такава, тази теория няма да може да се фокусира върху истинността на перформатива, а ще се фокусира върху извършеното действие.

Щом перформативите нямат стойност по истинност, как може да познаем дали определен речев акт е перформатив? Какъв критерий да използваме? Остин посочва пет критерия за сполучлив перформатив. Неспазването на тези условия ще доведе до несполучлив перформатив, „засечки“ или злоупотреби.

1. Трябва да съществува точно определена конвенционална процедура, която да притежава точно определена конвенционална сила. Към това правило спада и произнасянето на точно определени думи от точно определено лице/лица при точно определени обстоятелства.

2. Конкретните лица и обстоятелства трябва да съответстват на прилаганата процедура.

3. Процедурата трябва да бъде изпълнена от всички лица правилно.

4. Процедурата трябва да е изпълнена напълно (от началото до края).

5. Да се притежават определени мисли, чувства и да се проявява определено от конвенцията и процедурата поведение (Austin, 1962).

Посочените от Остин условия представляват това, което философите от аналитичната традиция преди него ще нарекат критерий за истинност. По-важното в случая е, че не трябва да се слага знак за еквивалентност между критерии за истинност, така както са разбирани от философите, занимаващи се с формалните езици, и условия за сполучлив перформатив при Остин. Двете идеи изпълняват различна функция.

Представеният критерий за перформатив, изложен в *Как с думи се вършат неща*, е изцяло лингвистичен. Скептицизмът на Остин е изключително внима-

телен и последователен. Той работи на ниво граматика и установява, че първо лице, единствено число, сегашно време, изявително наклонение не издържат като абсолютни критерии за перформатив. Нещо повече, те винаги вършат работа. Остин развива аналитичния анализ на езика, като включва глагола в анализа на всекидневния език. Тази идея ще му е изключително полезна с оглед на това да посочи каква ще е тяхната роля в перформативните изказвания, а именно да експлицират кое действие ще се извърши.

Преди да преминем към обсъждането на метаконстатива, трябва да обсъдим още две важни идеи: илокация и перлокация. Илокацията засяга различните начини на употреба на речевите актове, и по-конкретно на перформативите. Илокацията представлява изпълнението на акт, на действие. Различните видове функции на езика, засягащи илокациите, Остин ще нарече *илокутивна сила*. В българският превод на *Как с думи се вършат неща* преводачът употребява термина *илокутивна валидност*. Според мен преводът не е удачен, тъй като идеята на Остин остава неясна. Илокутивната сила е различна от това, което аналитичните философи наричат „значение“ на думите. Перлокацията представлява постигането на определени следствия чрез казването на нещо. С тях говорещият влияе върху мислите и чувствата на слушателя. Например убеждаваме, принуждаваме и други. Този ефект винаги се постига и винаги е целенасочен. Важно е да отбележим, че перлокацията е присъща и за констативите. Илокацията, за разлика от перлокацията, е с конвенционален характер.

3. Метаконстативи

По-горе беше посочено, че с констативите описваме нещата в света. Видяхме, че има друг тип изречения, с които извършваме определено действие. За тях бе възприето да наричаме перформативи. В това, което следва, ще се опитам да представя трети тип изречения – метаконстативи, чиято функция, т.е. това, което правим с тях, не е нито да описваме света или да посочваме нещата от света, нито да извършваме определени действия. Метаконстативите показват *как трябва да са нещата в света*. Примери за метаконстативи са законите и положенията, заложили в различните етични кодекси за професионално поведение. За тях не е задължително винаги да са императиви (Austin, 1995). Например правата на човека, правата на пациента не са императиви, тъй като това, което тези права генерират, са различни възможности на агента, от които той не е задължен винаги да се възползва.

В българския език под „изречение“ ние разбираме граматически организирано свързване на думи. Изречението притежава собствено интонационно и смислово значение. Ролята на изречението е чрез него да се изразяват завършени мисли. Метаконстативите изпълняват това лингвистично изискване, но то не е достатъчно за тяхното разбиране. Метаконстативите винаги се записват като императив, но имат императивен ефект. С оглед на това е редно

да изясним идеята за императивите, тъй като те са в основата на разбирането на метаконстативите.

За изразяването на метаконстатив използваме императивни изречения, с които също така изразяваме заповеди. Те могат да се причислят към метаконстативите, тъй като с тях говорещият иска да покаже как иска да са нещата в света. При даването на съвет граматическата структура на изречението е различна. Когато даваме съвет, мястото на подлога и глагола не е от значение. Често те, съветите, както и при предупрежденията, се дават в отрицателна форма. Граматиците наричат това негативен императив (*negative imperative*). Това става чрез поставяне на отрицателна частица „Не“ и преди спомагателния глагол или чрез поставяне на всеобщо отрицание „никога“ пред глагола.

„Не се страхувай.“

„Никога не се предавай!“

Императивните изречения, за разлика от индикативните изречения, не са изречения, които казват нещо за света, те не се отнасят за факти. Поради това те са в пряка връзка с така наречените етически изречения, или изреченията на етиката. Това са всички препоръки, съвети и така нататък, с които борави етиката. Витгенщайн е лишил този вид изречения от каквато и да е атрактивност, като ги е заклеил като безсмислени (за разглеждане) (Wittgenstein, 2003). Нещо повече, чрез връзката с изреченията на етиката императивите биват квалифицирани към онези изказвания, които логиката нарича емоционални. Чрез тяхната употреба ние изразяваме някакви емоции. Те нямат стойност по истинност и следователно, като такива, логическият анализ няма как да бъде приложен към тях. Трябва да се съгласим, че императивните изречения не казват нищо за света; те не са твърдения за факти. Следователно на тях няма как да се припише стойност по истинност. Етическите изречения също не казват нищо за света. По-скоро те казват *как* трябва да са (*как* трябва да бъдат) нещата в света.

Въпреки че императивите са в основата на метаконстативите, то има една съществена разлика между тях. Императивите се отнасят за действия, които са в бъдещето. Метаконстативите, от друга страна, не са зависими от времето. Те важат както за бъдещето, така за настоящето и за миналото. Те насочват действията в бъдещето, но също така служат за основа за вземане на решения относно определени действия в миналото. Например в съдебните процеси съдията взема решение, като прилага законите към действията на обвиняемия в миналото.

В хода на изследването неведнъж ставаше дума за привеждане към действие. Това са основни моменти в теорията за речевите актове и тяхната връзка с императивните изречения като изречения, които привеждат към действие, следва да бъде изяснена в следващите редове.

За да можем да видим императивите като речеви актове, ще трябва да обърнем внимание и на две важни характеристики на речевите актове: *сила* и

съдържание. Последните са независими едно от друго. Простото изразяване на пропозиции не е извършване на действие. Действия се извършват чрез илокуционна сила (илокацията) и перлокутивния ефект (перлокация) като напр.: твърдене, предполагање, заповядване и др. Илокуционната сила не е част от пропозиционалното съдържание. Тя се появява благодарение на говорещия. Това ни отвежда към една съществена разлика между пропозициите и изреченията с илокуционна сила: пропозициите могат да бъдат изследвани независимо от контекста. Такова действие спрямо речевите актове е доста съмнително. Съвсем основателен е въпросът доколко могат да се изследват речевите актове като изолирани елементи от конкретен контекст.

Друг важен момент при силата и съдържанието е, че те не се определят взаимно. Като цяло, съдържанието не може да се променя, а силата може. От изказването „Ще си по-редовен за в бъдеще“ няма как да се *изведе* силата на изказването, освен ако не сме запознати с конкретния контекст, в който е направено това изказване, или има граматичен знак, който да показва, че силата на изказването се увеличава. Контекстът също не е сигурен критерий в теорията на речевите актове. В този пример, дори и да сме запознати с контекста, не можем да определим дали това е пожелание, заповед, предвиждане, предположение. От друга страна, от това, че някой е обещал, няма как да *изведем* какво е обещал да направи, а това именно е съдържанието. Силата, с която е изказан един речев акт, е от значение за неговото разбиране. Силата може да бъде определена от съдържанието единствено когато се вземе предвид и използваното наклонение на изказването⁴⁾. Силата се влияе и от ролята на говорещия. Ако говорещият е лекар и той каже на пациента си, че има диагноза *X*, това ще има различна сила и ефект върху пациента в сравнение с това, ако някой друг му каже, че има диагноза *X*. Силата в контекста на перформативите е част от илокацията.

Как обаче императивните изречения се различат от другите видове речеве актове? Императивите, като речеви актове, се различават от другите такива по това, че са клас изречения, който е граматически дефиниран. Тази дефиниция също е регулирана от конвенция. Трудността в различаването на императивите от другите видове речеви актове се появява от това, че има такива речеви актове, които не са предназначени да са императиви, и въпреки това имат императивна натовареност. Такъв е случаят с „Кръщавам този кораб „Кралица Елизабет“. Това е така поради приетата конвенция, която дава определена власт на този, който ще извърши действието. От тази гледна точка, би следвало, че всеки речев акт трябва да бъде разглеждан като императив, въпреки че не е експлициран. Това не ни помага много. За да можем да различим императивите от другите речеви актове, е хубаво да погледнем класовете илокутивна сила.

Екзерцитивите са клас илокутивна сила, които представляват упражняване на власт, право, влияние. Те служат за издаване на решение в полза или

против определено поведение на втори участващ агент или в негова защита. Екзерцитивите на Дж. Л. Остин са онази илокутивна сила, благодарение на която лесно създаваме и употребяваме императиви. Те показват, че нещо *трябва да бъде* по определения начин (разбирано в един широк и неутрален смисъл). Императивите обаче най-силно присъстват в класа на комисивите, който Остин характеризира като поемане на задължения или обявяване на намерения (Austin, 1962).

Не е необходимо да имаме употребен експлицитен перформативен глагол, за да имаме императив. Често пъти, ако познаваме и следваме регулиращата конвенция, можем да разберем дали определено казване е императив. По-важното, което трябва да се знае за императивите и тяхното място в теорията на речевите актове, е, че те са действие, което е причина за следващо действие. Последното следва да се изпълни от слушателя. Това може да се види много добре при разглеждането на медицинската диагноза като речев акт (Sadegh-Zadeh, 2012). Когато лекарят казва: „[Диагностицирам, че] Пациент А.А. има диабет“, лекарят употребява един перформатив и преминава към следващ перформатив – даване на съвет относно лечението и терапията. И тук виждаме намесването на екзерцитивите:

„[Диагностицирам, че] Пациент А.А. има диабет. Съветвам/Препоръчвам да се извърши X “.

„Съветвам“ и „Препоръчвам“ са перформативи с илокутивна сила екзерцитиви. Трябва да отбележим, че когато става въпрос за „съвет“, ще направим комбинация от перформатив и метаконстатив. Перформативът „Съветвам“ ще се комбинира с метаконстатива „да се извърши X “. Последното ще се ръководи от конвенцията за това *как* да се лекува определено заболяване. Медицинският дискурс позволява вместо перформатив с екзерцитивна илокутивна сила да бъде използван перформатив с комисивна илокутивна сила, например: „Предлагам да...“. Комисивите са клас, засягащ правенето на обещание или друг вид поемане на *задължение*, и обвързват участващите в комуникацията агенти с извършването на определено действие (Austin, 1962). След вземане на решение относно терапията пациентът може да изрази своето желание чрез комисивите „Съгласен съм да...“ или „Давам съгласието си...“.

Стигнахме до момента, в който трябва да експлицираме метаконстативите от другите видове императиви, за да може по-добре да правим разлика между тях. Първата разлика между метаконстативите и другите видове императиви е, че при метаконстативите не е необходимо да са налични два агента. Ако в обичайната ситуация говорещият изразява команда, съвет или друг императив, за да приведе слушателя към действие, то при метаконстативите не е задължително да има говорител. Агентът може да се ръководи от закона или кодекса за професионално поведение и това да го привежда към определено действие. Втора важна разлика при нарушение на метаконстатив следва

юридическа и морална санкция, докато при нарушение на императив невинни имаме юридическа санкция. Трета разлика, метаконстативите могат да послужат за основа за вземане на решение по отношение на юридически или етически проблеми, докато императиви, като молбите, не могат да служат за вземане на решения.

4. Заключение

Приемането на понятието „метаконстатив“ в рамките на философията на всекидневния език показва едно умерено редуccionистко отношение към езика. То не отива по-далеч от положението, в което употребяваме комбинации от перформатив и метаконстатив в нашите казвания. Метаконстативите намират място в методологиите за взимане на етически решения. Допълнителното им изследване е необходимо с оглед на това дали те имат място във философията на езика и аналитичната философия въобще.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Има се предвид идеите на Витгенщайн, представени във „Философски изследвания“, за правилното следване на граматическите правила на езика и за различните начини на употреба на една дума. Правилното следване на граматичните правила определя контекстите, в които едно изказване е смислено.
2. Green, M. (2017). Speech Acts. In The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/speech-acts/>>. [Свалена на 07.02.2018]
3. Parker-Ryan, S. Ordinary Language Philosophy. In The Internet Encyclopedia of Philosophy. ISSN 2161-0002. <http://www.iep.utm.edu/ord-lang/> [Свалена на 08.02.2018г.]
4. „Наклонение“ следва да се разбира в граматически смисъл.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Aleksandrova-Yankulovska, S. (2016). *Bioetika*. (pp. 105) Pleven: Izdatelski Centar MU – Pleven. [Александрова-Янкуловска, С. (2016). *Биоетика*. (стр. 105). Трето издание. Издателски център МУ – Плевен]
- Austin, J. (1995). *The Province of Jurisprudence Determined*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: The Clarendon Press. [Остин, Дж. (1996). *Как с думи се вършат неща*. (стр. 13) София: Критика и хуманизъм]
- Carnap, R. (2008). Preodolyavane na metafizikata chrez logicheski analiz na ezika. In: Polimenov, T. Beshkova, An. Latinov, Ev. Mollov, B. (eds.) *Filosofia na logikata*, 2 (pp. 9). Sofia: Sofia University. [Карнап, Р.

- (2008). „Преодоляване на метафизиката чрез логически анализ на езика“. Във: *Философия на логиката Част 2*. Състав. Полименов, Т., Латинев, Е., Бешкова, А., Моллов, Б. София: Изток-Запад, стр. 9]
- Kanev, A. (2005). *Zapadna filosofiya*. Chast 2. (pp. 54). Sofia: Idea. [Кънев, Ал. (2005). *Западна философия*. част 2 (стр. 53). София: Идея.]
- Sadegh-Zadeh, K. (2012). *Handbook of Analytic Philosophy of Medicine*. Springer Science+Business Media B.V.
- Searl, J. (2001). J. L. Austin (1911 – 1960). In: P. M. (eds.), *A Companion to Analytic Philosophy* (pp. 218 – 230). Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1988). *Filosofski izsledvaniya*. In: L. Wittgenstein, *Ludwig Wittgenstein: sabrani sacheniya*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Витгенщайн, Л. (1988). *Философски изследвания* (1953). В: *Лудвиг Витгенщайн: Събрани съчинения* (прев. Николай Милков). София: Наука и изкуство].
- Wittgenstein, L. (2003). *Logico-filosofski traktat*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski. In: Polimenov, T. Beshkova, An. Latinov, Ev. Mollov, B. (eds.) *Filosofia na logikata 2* (pp. 193). Sofia: Sofia University. [Витгенщайн, Л. (2003). *Логико-философски трактат*. (стр. 193) Във: *Философия на логиката ранна аналитична философия*. Съставители: Полименов, Т. Бешкова, Ан. Моллов, Б. Латинев, Е. София: Св. Климент Охридски]

PERFORMATIVES AND META-CONSTATIVES

Abstract. Studying speech acts is an interesting method in the study of language. This article adopts J. L. Austin's understanding of speech acts and it aims to present his ideas for performatives and to introduce new notion "meta-constatatives". To accomplish this goal first we will briefly introduce analytic philosophy's context, with which we can explicate philosophy of ordinary language, speech acts and in particular performatives. In the second part of the article meta-constatatives will be presented. The later are utterances, with which we can show how things in the world must be. In the second part of the article we will also turn our attention towards imperative sentences, through which we build meta-constatatives. Also, a relation between performatives and meta-constatatives will be created. Finally, the article points out differences between meta-constatatives and imperatives.

✉ **Dr. Atanas Anov, Assist. Prof.**
Medical University – Pleven
1, Sv. Kliment Ohridski St.
5800 Pleven, Bulgaria
E-mail: atanas.anov@gmail.com